

Henryk Bogacki

"Glaube und Gotteserkenntnis im Mittelalter", Elisabeth Gössmann, Freiburg-Basel-Wien 1971 : [recenzja]

Collectanea Theologica 42/2, 190-191

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

formuluje swe twierdzenia ostrożnie, a własne wywody traktuje tylko jako próbę przedstawienia tych refleksji, jakie można na temat objawienia znaleźć w Piśmie św.

P. Stockmeier wiele miejsca poświęca analizie poglądów na objawienie, jakie występują w Kościele wczesnochrześcijańskim (s. 27—87). Cechą charakterystyczną tego okresu jest traktowanie objawienia nie tyle jako zespołu treści przekazanych przez Boga, ile jako procesu, który dalej trwa w teraźniejszości. Dlatego też w okresie tym słowo „objawienie” zawiera treść inną od tej, jaka później została z nim związana. U schyłku okresu patrystycznego i w początkach scholastycznego (M. Seybold, s. 88—115) zaznacza się przede wszystkim przechowanie poglądów z czasów ojców, zwłaszcza w ujęciu augustyńskim. Mniej natomiast pojawia się oryginalnych rozważań na temat istoty objawienia, choć występują już i na tym odcinku próby porządkowania spuścizny ojców.

Właściwa systematyzacja połączona z zacieśnieniem treści wiązanych dotąd ze słowem „objawienie” następuje dopiero w czasie rozkwitu scholastyki (s. 116—143). U Horst przedstawia poglądy pięciu teologów tego okresu, którzy najbardziej wyróżnili się w zakresie teologii objawienia: Albert Wielki, Aleksander z Hales, Bonawentura, Tomasz z Akwinu i Jan Duns Szkot. W końcowej części P.—R. Cren podaje koncepcję objawienia Wilhelma Ockhama i Gabriela Biela (s. 144—152).

Zeszyt świadczy o skomplikowanej drodze kształtowania się pojęcia objawienia, dominującego potem w teologii katolickiej, a uzupełnionego przez ostatni sobór.

Ks. Henryk Bogacki SJ, Warszawa

Elisabeth GÖSSMANN, *Glaube und Gotteserkenntnis im Mittelalter*, Freiburg—Basel—Wien 1971, Verlag Herder, s. 130 (*Handbuch der Dogmengeschichte*, wyd. M. Schmaus, A. Grillmeier SJ, L. Scheffczyk, t. I, f. 2b).

Drugi dział tomu I podręcznika historii dogmatów poświęcony jest zagadnieniu wiary i poznania Boga. Przewidziane są trzy zeszyty dotyczące kolejno ujęcia biblijnego i patrystycznego, epoki średniowiecznej i czasów nowożytnych. Obecnie wydano zeszyt drugi. Autorka miała przed sobą trudne zadanie, gdyż średniowieczne wywody teologiczne na temat wiary są obarczone wieloma kwestiami ubocznymi, które dziś nie wzbudzają zainteresowania, choć wówczas rozpały umysły. Ilość materiału (także niewydanego) jest ogromna. E. Gössmann opiera się na opublikowanych studiach szczegółowych, a obfita bibliografia — jak w całym podręczniku — podaje wskazówki do dalszych poszukiwań.

Struktura zeszytu nie jest systematyczna, dzięki czemu łatwiej było uniknąć „ujednoczenia” opinii poszczególnych teologów średniowiecznych, a wykaże nawet pluralizm ówczesnych opinii teologicznych na temat wiary i poznania Boga. Zeszyt składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy omawia okres przedscholastyczny i wczesnej scholastyki: Paschazy Radbert i Jan Szkot Eriugena, Anzelm z Canterbury, Piotr Abelard oraz Bernard z Clairvaux i Wilhelm od św. Teodoryka, Wiktoryni, Piotr Lombard i Piotr z Poitiers, Gilbert de la Porrée (s. 3—54). Drugi rozdział zajmuje się rozkwitem scholastyki: Wilhelm z Auxerre, Wilhelm z Auvergne, Filip Kanclerz, Aleksander z Hales, Bonawentura, Albert Wielki, Tomasz z Akwinu (s. 55—108). Stosunkowo krótko został potraktowany okres schyłkowy (Jan Duns Szkot, Wilhelm Ockham, Mikołaj z Kuzy, s. 109—127). W ten sposób autorka przedstawiła najważniejszych teologów zabierających głos w kwestii wiary na przestrzeni IX—XV wieku. Opracowanie z konieczności zwięzłe wymaga uzupełnienia pozycjami podanymi w bibliografii.

Wiele zagadnień średniowiecznej teorii wiary zawdzięcza swe pochodzenie wysiłkom dostosowania teologii do arystotelesowskiej koncepcji nauki. W tym

czasie kształtują się terminy, które w teologii wiary były nie tylko używane do ostatnich dni, ale przetrwały nawet wszelkie przemiany w teologii. Tzw. analiza aktu wiary obracała się w ramach zakreślonych w zasadniczych zarysach przez teologię średniowieczną. Względy te zachęcają do zapoznania się z ówczesną koncepcją teologiczną wiary i poznania Boga.

Ks. Henryk Bogacki SJ, Warszawa

Wolfgang MARCUS, *Der Subordinationismus als historiologisches Problem. Ein Beitrag zu unserer Kenntnis von der Entstehung der altchristlichen „Theologie“ und Kultur unter besonderer Berücksichtigung der Begriffe „oikonomia“ und „theologia“*, München 1963, Max Hueber Verlag, s. 183.

Niewielka objętościowo rozprawa poświęcona jest subordynacjanizmowi, zbadanemu dotąd w małym stopniu. Autorzy posługiwali się uproszczonymi ocenami tego skomplikowanego zjawiska w historii dogmatów. Szczególnie niejasna jest interpretacja tego kierunku w okresie przedariańskim. W Marcus przedstawia naprzód wyjaśnienia podawane przez badaczy XIX i XX wieku (s. 14—35), a następnie przeprowadza własną analizę. Subordynacjanizm wiąże się ściśle z początkami teologii chrześcijańskiej, zwłaszcza z pojęciami *oikonomia* i *theologia*. Historia znaczenia pierwszego terminu nie znalazła dotąd należytego opracowania i wywody autora na ten temat są niezwykle cenne. Tymczasem właśnie *oikonomia* interesuje myślicieli chrześcijańskich pierwszych wieków. Dopiero od Ariusza skupia na sobie uwagę raczej *theologia*. Marcus dokonał analizy około 80—90 tekstów ojców przedniejszych, które zdają się posiadać zabarwienie subordynacjańskie. Wykazał, że „subordynacjanizm” ten jest całkowicie prawowierny, ponieważ wyraża podejście „ekonomiczne”: Słowo i Duch Święty są podporządkowane Ojcu, gdyż od niego pochodzą. Nie pociąga to wcale za sobą ontologicznego umniejszenia i uzależnienia. Natomiast stanowisko Ariusza jest „teologiczne”, albowiem głosi ontologiczne podporządkowanie drugiej i trzeciej osoby Trójcy św. Dlatego też zdaniem autora obydwa subordynacjanizmy nie mają ze sobą nic wspólnego, a subordynacjanizm „ekonomiczny” wyznają także ojcowie IV wieku występujący przeciw Ariuszowi. Studium W. Marcusa stanowi ciekawą próbę nowego wyjaśnienia niektórych sporów trynitarnych pierwszych wieków.

Ks. Henryk Bogacki SJ, Warszawa

Zum Problem Unfehlbarkeit. Antworten auf die Anfrage von Hans Küng, wydał Karl Rahner, Freiburg—Basel—Wien 1971, Verlag Herder, s. 376 (*Quaestiones disputatae*, t. 54).

Swego czasu H. Küng stwierdzał z pewnym ubolewaniem, że jego dzieło *Die Kirche* spotkało się z nikłym rezonansem u teologów niemieckich¹³. Nie można tego powtórzyć o najbardziej kontrowersyjnej publikacji tego autora — *Unfehlbar?*, gdyż tom 54 serii *Quaestiones disputatae*, wydany przez K. Rahnera, zbiera zasadnicze reakcje teologów przede wszystkim niemieckiego obszaru językowego¹⁴. Prezentacja dyskusji wokół *Die Kirche* wyszła z druku w cztery lata po ukazaniu się dzieła i miała ambicję przedstawić w sposób możliwie pełny reakcje tak pochwalne, jak krytyczne. K. Rahner

¹³ Por. *Diskussion um Hans Küng „Die Kirche“*, wyd. H. Häring i J. Nolte, Freiburg—Basel—Wien 1971.

¹⁴ Spoza tego regionu występują tylko trzech teologowie: J. Alfaro SJ, Y. Congar OP i L. Sartori.